

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Edukacja plastyczna dzieci i studentów

Author: Urszula Szuścik

Citation style: Szuścik Urszula. (2010). Edukacja plastyczna dzieci i studentów. W: J. Uchyła-Zroski (red.), "Zarys współczesnych kierunków badań nad wartościami w muzyce" (s. 257-263). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Urszula Szuścik

Uniwersytet Śląski
Katowice

Edukacja plastyczna dzieci i studentów

Twórczość jest aktywnością właściwą człowiekowi, która wyznacza jego rozwój i osiągnięcia. Źródłem jej jest chęć nawiązania kontaktów interpersonalnych i społecznych, siła ekspresji, czyli wyrazu środkami ekspresyjno-estetycznymi przeżyć, percepcji, marzeń.

Literatura z zakresu badań nad twórczością jest obszerna. O twórczości pisali między innymi: Stefan Szuman, Andrzej Strzałecki, Tomasz Kocowski, Aleksandra Tokarz, Józefa Sołowiej, Józef Koziński, Michał Stasiakiewicz, Witold Dobrołowicz, Andrzej Góralski, Edward Nęcka, Stanisław Popek, Krzysztof J. Szmidt, a na świecie Abraham Maslow, Ellis P. Torrance, Robert Sternberg, Howard Gardner, Mihaly Csikszentmihalyi. Najczęściej przytaczaną i powszechnie przyjętą definicją twórczości jest rozumienie jej jako działalności ludzkiej, w wyniku której powstają nowe i oryginalne wytwory, ocenione jako społecznie wartościowe w danym czasie¹. Przyjmuję interpretację twórczości jako zdolności twórczej umysłu do znalezienia właściwego rozwiązania w procesie myślenia, afirmowania i działania, co pozwala na wypracowanie metody uzyskiwania wglądu w sytuację, aby dojść do rozwiązania problemu, przed którym się stoi². Wyjaśnia on, że **proces twórczy jest procesem psychicznym, w rezultacie którego jednostka dochodzi do nowego i cennego wyniku (dzieła) o cechach nowości i wartości**. „Dochodzenie do” można rozumieć dwojako: po pierwsze jako proces twórczy, który organizuje działanie i efektem jego jest nowe i wartościowe dzieło, a po drugie jako sam proces, którego re-

¹ W. Okoń: *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 1981.

² N.V. Peale: *Tylko dla zwycięzców*. Tłum. E. Czerwińska. Lublin 1992; zob. E. Nęcka: *Proces twórczy i jego ograniczenia*. Tłum. E. Pietruska-Madej. Kraków 1995.

zultatem jest nowy i wartościowy wynik (świat idei, który do pewnego czasu nie posiada materialnego substratu).

Pracując ze studentami pedagogiki w zakresie działań ze sztuką, staram się stwarzać atmosferę wzajemnej akceptacji i wiary we własne możliwości twórcze. Podstawowym założeniem jest uwolnienie się studentów z nieuświadomionych lęków i braku wiary, że nie potrafią plastycznie wiernie odtwarzać rzeczywistości bezpośrednio spostrzeganej. Wyjaśniam im, że nie trzeba umieć rysować według zasad rysunku realistycznego akademickiego, ale wyzwolić w sobie chęć wykonania pracy plastycznej. Poza tym celem ich przyszłej pracy pedagogicznej jest stymulowanie rozwoju dzieci przez twórczość plastyczną, dzięki której poznają swoje możliwości i język plastyki, jako środek ekspresji przeżyć, przemyśleń, wiedzy o świecie, a nie kopiowanie rzeczywistości. Stanie się tak, jeżeli zaproponują dzieciom interesujący i różnorodny zestaw technik plastycznych oraz tematów otwartych, gdzie każde dziecko znajdzie swoją drogę interpretacji plastycznej. Każda kompozycja i działania dziecka czy studenta są dobre, jeżeli pozwolimy im zaangażować się emocjonalnie, umysłowo i docenimy trud ich samodzielnych, oryginalnych poszukiwań. Takie staram się stwarzać studentom edukacyjne sytuacje działań twórczych. Wychodzę z założenia, że jeśli student będzie się czuł i motywował siebie do proponowanych zadań, to w przyszłości będzie pracował w placówce edukacyjnej. Studenci oprócz warsztatu plastycznego poznają problemy formy i treści w sztuce, założenia dydaktyki sztuki, proces rozwoju twórczości plastycznej w różnych okresach życia człowieka, metody stymulacji twórczości, metody jej oceny i realizacji dydaktycznych.

Problem tożsamości jest to jeden z ważniejszych wątków edukacyjnych związanych z zagadnieniami wychowawczymi i kształcąco-poznawczymi.

Takie różnokierunkowe rozumienie tożsamości wyznacza trzy grupy działań edukacyjnych nauczyciela, a mianowicie:

- **indywidualizacji w nauczaniu;**
- **kolektywizacji,** współpracy, tolerancji, szacunku w grupie klasy, szkoły;
- **współdziałania grupy szkolnej ze środowiskiem** lokalnym.

Te trzy obszary działań dydaktyczno-wychowawczych wyznaczają również trzy obszary działań kulturowych, które wzajemnie na siebie wpływają i rozpoznają się. Są w założeniach wspólne w płaszczyznach recepcji i działania, a mianowicie: „ja” jako jednostka i moje indywidualne preferencje osobowościowe, „ja” jako jednostka a preferencje kulturalne rodziny, preferencje kulturowe klasy, szkoły i środowiska lokalnego.

W praktyce pedagogicznej najtrudniej, moim zdaniem, jest zachować podmiotowe podejście w procesie akulturyzacji ucznia, wydobywając pozytywne i cenne wartości kultury i wskazując na możliwości, jakie stwarza kultura globalna przy zachowaniu indywidualnej tożsamości ucznia. To znaczy poszerzając i wzbogacając o nowe horyzonty wiedzy i doświadczenia, jakie kultura lokalna

i globalna wnosi i może wnieść w jego życie. Związane jest to również z kształceniem w uczniach umiejętności dokonywania samodzielnej i krytycznej oceny zjawisk i zdarzeń. Jest to kształcenie również takich cech osobowościowych, jak: samodzielność, odpowiedzialność, tolerancja, szacunek, solidarność, empatia, asertywność, kreatywność.

Twórczość plastyczna dziecka jest swoistą formą komunikowania się z otoczeniem. Działania plastyczne dziecka wynikają z jego naturalnej potrzeby nawiązania kontaktu ze środowiskiem bliskich mu osób oraz ze sobą samym. Rozwój ekspresji plastycznej dziecka jest ściśle związany z całym jego rozwojem poznawczym i ogólnym. Zbiera nowe i coraz bogatsze doświadczenia, które stają się podstawą jego dalszego rozwoju i wykształcenia jego psychiki³.

Stefan Szuman zakłada, że każde dziecko posiada dobre, przyrodzone, osobiste warunki, by się rozwijać. Uznaje, że ten niezaprzeczalny fakt psychologiczny powinien być podstawą każdego wychowania i kształcenia. Małe dziecko cechuje szczególnie ciekawość spostrzegawcza i umysłowa oraz samorządność i samoczynność. W wyniku rozwoju jego działania praktycznego, spostrzegania, mowy, myślenia następuje rozwój jego wyższych funkcji psychicznych⁴, w tym reprezentacji enaktywnej, ikonicznej i symbolicznej⁵.

Pojawienie się dziecięcej ekspresji plastycznej można również rozpatrywać z punktu widzenia samorealizacji dziecka w tej formie aktywności, jako „samoaktualizacja dziecka w twórczości”⁶. Istotny w tym zakresie jest wpływ środowiska kulturowego, społecznego, a szczególnie rodzinnego, później przedszkolnego i szkolnego na reorganizację oraz przebudowę znanych i nowych treści przez dziecko w zakresie rozwoju jego doświadczenia w szerokim rozumieniu.

J. Liedloff twierdzi: „Uczenie się jest procesem spełniania oczekiwań związanych z określonymi rodzajami informacji. Rodzaje te komplikują się coraz bardziej w określonym porządku, podobnie jak wzorce mowy. Zdolność dopasowywania się do standardów naszych pragnień [...] stanowi podstawę żywotnego systemu kulturowego, wskazującego [...] rzeczy właściwe i niewłaściwe. [...] Od samego początku uczenie się ma charakter selektywny: zawsze jest odnoszone do tego, co już się subiektywnie wie o życiu, jakie nas czeka. Zabezpiecza to proces skojarzeniowy. [...] System nerwowy pełni funkcję edytora, żeby uchronić umysł przed zalewem nie wyselekcjonowanych wrażeń”⁷.

Wszyscy na ogół jesteśmy świadomi ważności i zasadności obecności w programach nauczania przedmiotu plastyka w działaniach ekspresyjno-twórczych

³ S. Szuman: *Psychologia wychowawcza wieku dziecięcego*. Warszawa 1947.

⁴ L.S. Wygotski: *Znak i narzędzie w rozwoju dziecka*. Warszawa 1978.

⁵ J.S. Bruner: *Poza dostarczone informacje*. Warszawa 1978, s. 526—583.

⁶ A.H. Maslow: *W stronę psychologii istnienia*. Przeł. I. Wyrzykowska. Warszawa 1986, s. 137.

⁷ J. Liedloff: *Jak wychowywać dziecko żeby było szczęśliwe*. Katowice 1995, s. 42—43, 57, 58.

uczniów, dla rozwoju ich twórczego działania, wyobraźni i uczestnictwa w kulturze. Cel, jaki przedmiot plastyka powinien realizować na pierwszym miejscu, to rozwój motywacji do działań twórczych pojętych bardzo szeroko. Większą uwagę powinno się zwracać na **kształcenie umiejętności oceny i wartościowania estetycznego**. W wyniku realizacji programu plastyki uczeń powinien⁸:

1. Odbierać wartości wyrazowe zjawisk wizualnych otaczającej rzeczywistości oraz dzieł sztuki.
2. Posługiwać się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego.
3. Zdobyć podstawową wiedzę z zakresu dziedzin sztuk plastycznych.
4. Przejawiać chęć kształtowania plastycznego własnego otoczenia.
5. Umieć dokonywać oceny wartości estetycznych piękna artystycznego i pozaartystycznego.

Dość istotne w działaniach ekspresyjno-artystycznych dziecka w jego rozwoju twórczym jest umiejętność przenoszenia wartości estetycznych różnych sztuk w doświadczenia rozwijające jego wyobraźnię, myślenie, ogólną zręczność, samodzielność, otwartość w jego twórczości. Jest to możliwe, jeżeli nie będziemy dzielić przedmiotów na muzykę, plastykę, literaturę itd., ale nadamy edukacji włączającej sztukę nowy kształt. Stanie się ona edukacją humanistyczną, której celem będzie rozwój człowieka na bazie doświadczeń twórczych do poznania i rozwoju samego siebie.

Celem działań pedagogicznych winno być wytworzenie wewnętrznej potrzeby dziecka do kreatywności, zaktywizowanie jego wiedzy w doświadczeniu twórczym. Należy dostrzec artystyczny pierwiastek w nauczaniu. Dziecku niepotrzebna jest zręczność w trakcie tworzenia. Potrzebny jest mu natomiast pierwiastek emocjonalnej niezależności, swobody w odkrywaniu nowego i eksperymentowaniu w zakresie formy plastycznej. Twórczość plastyczna wyrasta z jego potrzeb psychicznych. Jest w pełni zintegrowana z życiem psychicznym jednostki oraz jej środowiskiem. Jest wyrazem indywidualnego rozwoju psychicznego jednostki, a tym samym jedną z dróg samopoznania.

Problem kształcenia plastycznego dziecka w różny sposób ujmuje cele i założenia tej edukacji, z których wynikają odmienne w skutkach koncepcje rozwoju jego osoby oraz określonych umiejętności i predyspozycji, np. w pedagogice edukacji plastycznej opartej bądź na opanowaniu umiejętności odwzorowywania rzeczywistości, bądź rozwoju swobodnych dziecięcych kreacji artystycznych lub rozwoju umiejętności intelektualnych i ekspresji plastycznej.

Osobę nauczyciela można rozpatrywać w relacjach komunikacji interpersonalnej, podmiotowości, przedmiotowości itp. Nauczyciel badacz jest osobą organizującą uczniom sytuacje kontaktów ze światem zmysłów i wiedzy. Kształci

⁸ U. S z u ś c i k: „Plastyka” wczoraj i dziś. W: *Kształcenie pedagogów realizujących wychowanie plastyczne w świetle aktualnych potrzeb edukacyjnych i uwarunkowań społeczno-kulturowych*. Red. K. O l b r y c h t. Cieszyn 1998, s. 112.

umiejętność ich wartościowania oraz stymulacji dalszego rozwoju. „Uprawianie zawodu nauczycielskiego — jak twierdzi A. Brühlmer — może dla pojedynczego nauczyciela być równocześnie drogą do urzeczywistnienia własnego człowieczeństwa. Sukces wychowawczy występuje w pełni dopiero, kiedy nauczyciel swoją pracę zawodową ze wszystkimi jej problemami traktuje i wykorzystuje jako własną drogę dojrzewania swojej osobowości. Zawód nauczycielski, jak prawie żaden inny, umożliwia wykonującemu go samorealizację, rozumianą wprawdzie nie jako egoistyczne zaspokajanie potrzeb, lecz jako rozwój własnego istnienia w sensie moralnym. Ten fundamentalny wniosek jest już właściwie wystarczającym powodem, aby mieć wobec szkoły »przyjazny stosunek«”⁹.

W dialogu nauczyciel — uczeń oraz uczeń — nauczyciel dochodzi do realizacji wartości osobowych między tymi podmiotami, wynikiem których są rezultaty o różnych wartościach moralnych, poznawczych, twórczych, utylitarnych. W wyniku rozwoju umiejętności wartościowania następuje w określonych sytuacjach aktualizowanie wartości, tzn. świadomości ich istnienia oraz im właściwej natury. „Terminem tym oznaczamy wszelkie procesy i akty świadomościowe jak również realne działania, które związane są z rozpoznawaniem określonych przedmiotów czy stanów rzeczy jako wartościowych i w sposób odpowiedni reagowaniem na nie”¹⁰.

Pedagog rozumiejący odpowiedzialność zawodową, jaka przed nim stoi, odznacza się właściwym sobie talentem pedagogicznym wyróżniającym jego osobowość. Nauczyciel emanuje na uczniów bogactwem swojej osobowości, jak również cechuje go umiejętność oddziaływania na innych¹¹. Jan Władysław Dawid, pisząc o duszy nauczyciela, wymienia takie jej cechy, jak: miłość dusz ludzkich, potrzeba doskonałości, poczucie odpowiedzialności i obowiązku, wewnętrzna prawdziwość i odwaga. Wiąże się to z problemem wolności w wychowaniu, który stanowi istotę człowieka, jego godności. Jest to problem kształcenia umiejętności wyboru wartości oraz odpowiedzialności i ponoszenia konsekwencji tych wyborów, które są obrazem osobowości dojrzałej lub niedojrzałej do podejmowania określonych zadań, zachowań i postaw oraz zadań życiowych wobec siebie i innych¹².

Proces kształcenia jest procesem twórczym, na który składają się czynniki racjonalne i irracjonalne określone przez osobowości uczestniczące w nim. Nauczanie jest sztuką praktyczną, procesem wymagającym intuicji, twórczości, improwizacji i ekspresji.

⁹ A. Brühlmer: *Edukacja humanistyczna*. Tłum. M. Kowalska. Kraków 1994, s. 58.

¹⁰ M. Gołaszewska: *Istota i istnienie wartości*. Warszawa 1990, s. 93.

¹¹ S. Szuman: *Talent pedagogiczny*. Katowice 1947.

¹² W.J. Dawid: *O duszy nauczycielstwa*. Lublin 1912; zob. A.T. Pearson: *Nauczyciel — teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*. Tłum. A. Janowski, M. Janowski. Warszawa 1994.

Pedagoga odpowiedzialnego i szanującego godność drugiego człowieka można przyrównać do menedżera. Spełnia on takie zadania, które określają funkcje menedżera:

1. „Wytaczanie celów
2. Organizacja
3. Rozwijanie ludzi
4. Komunikacja
5. Ocena i analiza”¹³.

Aby zaistniała efektywna komunikacja, muszą być spełnione następujące reguły:

1. „Konieczna jest wymiana informacji.
2. Wszelkie przekazywane informacje powinny być jak najbardziej jasne i pełne.
3. Informacja musi być znacząca dla odbiorcy.
4. Zawsze postaraj się uzyskać potwierdzenie, że wiadomość, którą zakomunikowałeś, została zrozumiana.
5. Informacje można przekazać na wiele sposobów. Im więcej sposobów się użyje, tym będzie jaśniejsza i bardziej wiarygodna — jednak informacja musi zawsze być taka sama, konsekwencja jest niezmiernie ważna. Pamiętaj, że czynny przemawiają głośniejsz niż słowa”¹⁴.

Analizując zasady postępowania menedżera, postawiłabym znak równości: menedżer = bardzo dobry nauczyciel. Taki nauczyciel żyje problemami uczniów. Traktuje ludzi jak ludzi¹⁵. Wyznacza cele kształcenia i wychowania, biorąc pod uwagę możliwości uczniów na tle wymagań programowych. Organizuje wspólną pracę. Ustala postępy w działaniach, które prowadzą do realizacji wyznaczonych celów. Stwarza odpowiedni klimat, który zachęca wszystkich do doskonalenia swoich umiejętności. Uczniowie muszą być pewni, że ich wysiłki zostaną nagrodzone. Okazje do nagrody za dobrą pracę zdarzają się niemal codziennie. Nauczyciel powinien wykorzystywać takie okazje. Gratulacje, nagrody umacniają każdego w jego wysiłkach dążenia do perfekcji.

Każdy system edukacji i określony przez nią model kształcenia wytycza wzory zachowań i porozumiewania się ludzi ze sobą. Wyznacza dialog między podmiotami w nim uczestniczącymi oraz pozycję pedagoga i ucznia. Rozwija wybrane predyspozycje ich osobowości. Pozwala im być mniej lub bardziej twórczymi. Narzuca system wartości preferowanych w danej kulturze, regionie i środowisku szkolnym. Są to wartości moralne, estetyczne, ogólnokulturowe,

¹³ R.E. Allen: *Szkola menedżerów Kubusia Puchatka, w której Bardzo Ważny Miś i jego przyjaciele poznają Bardzo Ważną Dziedzinę*. Tłum. R.T. Prinke. Poznań 1995, s. 90.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Co oznacza: z godnością, szacunkiem i troską o nich.

polityczne i ekonomiczne. Wartości rozwijają i zmieniają myślenie. Człowiek tworzy je, przekształca i zmienia się pod ich wpływem.

Na granicy spotkania się świata dziecka i jego ekspresji ze światem sztuki powstaje nowa wartość, która pozwala mu na nowo spojrzeć na samego siebie i stymulować swój rozwój. Ekspresja twórcza uczy wczuwania i wsłuchiwania się w siebie i w innych, a nauczyciel powinien osiąść i rozwijać w sobie umiejętność wyczuwania poziomu rozwoju i potrzeb swoich uczniów. Zadaniem współczesnej szkoły jest rozwój i kształcenie myślenia twórczego ucznia. Umiejętność twórczego radzenia sobie w rozwiązywaniu problemów będzie bowiem w przyszłości przenosił na wszelkiego rodzaju działania i sfery swojego życia.

Urszula Szuścik

Art education of children and students

S u m m a r y

The author presents the view of the transmission of a pedagogic-artistic experience of a pedagogue on a student and a student on the development of child's works. She pays attention to the role of an artistic work in its narrow and broad understanding, shaping the sphere of personality and child's world of values. She underlines the importance of creative actions in the development of the sense of cultural identity of an individual. Through works, she defines the system of education in the axiological and humanistic trend in pedagogy and psychology. Student's works are treated as a category of self-development, self-acceptance, tolerance and motivation to all his/her actions in education and life.

Urszula Szuścik

L'éducation artistique plastique des enfants et des étudiants

R é s u m é

L'auteur soutient la thèse sur la transmission de l'expérience pédagogique et artistique du pédagogue à l'étudiant et de l'étudiant sur le développement de la créativité de l'enfant. Elle attire l'attention sur le rôle de la production artistique dans sa large et étroite conception, sur la formation de la personnalité et du monde des valeurs de l'élève. L'auteur souligne l'importance des actions artistiques pour le développement de l'identité culturelle de l'individu; elle place le système d'éducation à travers l'art dans le courant axiologique et humaniste de la pédagogie et de la psychologie. L'auteur définit la production artistique de l'élève comme catégorie d'auto-développement, d'auto-acceptation, de tolérance et de motivation pour chaque type d'activité dans l'éducation et dans la vie.